

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית - אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

"שורש העניין" מודל לניתוח שגיאות קריאה תשפ"ב - 2022

"קול קורא"

תוכנית לקידום שטף הקריאה

בבית הספר היסודי

ד"ר שני לוי-שמעון; ד"ר לימור קולן
מדריכות ארציות, הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

הקדמה

תהליך הקריאה כורך בין תפקודי התלמיד ויכולותיו - הקוגניטיביות, המטה-קוגניטיביות והניהוליות, הלשוניות והרגשיות - לבין אופי השפה ומאפייני מערכת הכתיב שלה. שגיאות קריאה הן מגוונות ונוצרות מסיבות שונות, חלקן נעוצות ביכולות התלמיד ובמשאבים שהוא מביא לקריאה וחלקן באופי המילה או המשפט.

המודל המוצע - "שורש העניין" הוא מודל לניתוח מעמיק של שגיאות קריאה, המביא בחשבון מחד גיסא את אפיון השגיאות ומאידך גיסא את מאפייני הכתיב. ניתוח השגיאות על פי המודל הוא שלב נוסף בהערכת שטף הקריאה ומטרתו לברר מה המקור לשגיאות ולמקד את תוכנית ההוראה בקבוצה קטנה או בעבודה פרטנית.

תהליך ניתוח השגיאות מתאים לתלמידים שאותרו עם קושי בולט במיומנויות שטף הקריאה, במיוחד במדד הדיוק בקריאה במבדקי שטף הקריאה הנלווים לתוכנית "קול קורא". ניתוח השגיאות המעמיק ייעשה על הטקסט שהתלמידים קראו במשימה 2 – משימה לקריאה קולית של סיפור.

מדוע חשוב לערוך ניתוח שגיאות?

ניתוח מעמיק של שגיאות הקריאה יאפשר למורה לזהות את המקור לשיבושי הפענוח ולמקד את תוכנית ההוראה וההתערבות.

לשגיאות הקריאה מגוון סיבות, למשל אי-שליטה באבני היסוד, חסך בידע מורפולוגי, היעדר בקרה, קריאה מתרשמת ולא מווסתת המתבטאת בהחלפת מילה במילה דומה לה ועוד. שגיאות על רקעים שונים יכונו לתוכנית הוראה במיקוד שונה. ניתוח מסוג זה יאפשר לרדת לשורש העניין – להגדיר את תשתיות הקריאה של התלמיד בהיבט לשוני, ניהולי ורגשי, ובכך לדייק את תוכניות ההוראה וההתערבות לקידום שטף הקריאה.

מתי כדאי לערוך ניתוח מעמיק של השגיאות?

רצוי לערוך ניתוח מעמיק של שגיאות לקראת בניית תוכנית התערבות וגם במהלך ההתערבות עצמה. הניתוח מאפשר לדייק את ההתערבות ועשוי לקצר אותה משמעותית.

כיצד ננתח את השגיאות?

להלן מוצע מודל לניתוח ולאפיון שגיאות קריאה המביא בחשבון הן את תפקודי הקורא (ידע אלפביתי, ידע לשוני, תפקודים ניהוליים ותפקודים רגשיים) הן את מאפייני המילים (אורך המילים, שכיחות המילה, מורכבות המילה).

באמצעות המודל –

- ✓ נאתר את השגיאות ונאפיין אותן.
- ✓ נמיין את השגיאות לפי סוגים.

- ✓ נבחן את המילים שבהן נעשו השגיאות.
- ✓ נאתר את המקור לשגיאה.
- ✓ נאפיין את תחומי החוזק ואת התחומים לחיזוק לקראת תוכנית עבודה.

"שורש העניין" מודל לניתוח שגיאות קריאה ולבחינת מקורן איסוף השגיאות

זיהוי תחומי החוזק והתחומים לחיזוק בשלוש התשתיות לקריאה

פירוט רכיבי מודל "שורש העניין" לניתוח שגיאות הקריאה

שלב בתהליך	הסבר	השתמעויות להוראה
איסוף השגיאות		
איסוף השגיאות והתבוננות ראשונית בשיבושים הפונולוגיים בקריאה	בשלב הראשון נאסוף את כל שגיאות הקריאה. שגיאה במילה יכולה להיות בעיצורים, בתנועות או בשניהם. כל אחת מן השגיאות הללו יכולה להיות מסוג: החלפה/שיכול/השמטה/הוספה. לדוגמה: שגיאה מסוג החלפת עיצור: גשם – גשר; שגיאה מסוג החלפת תנועה: חטב – חוטב (החלפת חולם מלא בפתח; החלפת פתח בצירה).	איסוף השגיאות הוא המצע לניתוח מעמיק שבאמצעותו נוכל לזהות מה הם תחומי החוזק של התלמיד ומה הם התחומים הדורשים חיזוק. ניתוח העומק המוצע כולל: זיהוי הרקע לשגיאה, מידת החומרה שלה ואפיון המילה שבה נעשתה השגיאה. חשוב לזכור: אחוז שגיאות גבוה אינו מעיד בהכרח על פרופיל קריאה מורכב. לעיתים, רוב השגיאות יהיו עם אותו מאפיין.
ניתוח עומק		
אפיון הרקע לשגיאה	נחלק את השגיאות לפי אפיון לשלוש קבוצות לפי הרקע העומד בבסיס השגיאה: 1) שגיאות שמקורן בשיבוש בקידוד הגרפופונמי 2) שגיאות על רקע מורפולוגי 3) שגיאות על רקע אורתוגרפי מילים שבהן שגיאות מסוגים שונים יסווגו ליותר מקבוצה אחת.	ניתוח זה מאפשר לבחון את המקור לשגיאה, לזהות את התחומים הדורשים חיזוק ולהגדיר את כיוון ההתערבות בהתאם.
	שגיאות על רקע קידוד גרפופונמי	
	קטגוריה זו מתחלקת לשני סוגים של ידע: 1. אי-היכרות עם אבני היסוד 2. קושי בעיבוד הפונולוגי <u>אי-היכרות עם אבני היסוד:</u>	"שורש העניין"
	שגיאות מסוג זה משקפות חוסר שליטה באבני היסוד או חולשה בעיבוד הפונולוגי. ניתוח זה מאפשר לזהות את אבני היסוד החסרות בתשתית הידע של התלמיד ולחזקן.	

משרד החינוך
 המזכירות הפדגוגית - אגף שפות
 הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

תוכנית ההתערבות תתמקד בחיזוק הקשר בין הסימן הכתוב (גרפמה) לבין הצליל (פונמה), בתרגול הערנות הפונולוגית (סינתזה של צלילים למילה) ובתרגול ואימון של אבני היסוד לשם שליטה אוטומטית. אם השגיאות הן בעיקר בצורות מיוחדות בשפה כמו קריאת אהו"י או פתח גנובה, תוכנית ההוראה תתמקד גם בהיבטים ניהוליים של הקריאה כמו היכולת לעצור, להפעיל שיקול דעת וגמישות במעבר בין ביטויים שונים של האות.	*החלפת עיצורים על רקע אי-היכרות עם האות; *אי-הבחנה בין אותיות דומות; *החלפת תנועות על רקע אי-היכרות או אי-שליטה בתנועה; *אי-הבחנה בין שי"ן ימנית ושמאלית; *אי-הבחנה בין אותיות דגושות לרפות; *אי-שליטה בפתח גנובה; *כשלים בקריאת אותיות אהו"י על כל צורותיהן כעיצורים וכתנועות במגוון התנועות שהן מייצגות (למשל האות יוד בתנועת ם בתנועה e, או האות ן בתנועת ם ובתנועת ן). חולשה בעיבוד הפונולוגי: שגיאות על רקע קושי בסינתזה של כל צלילי המילה לאחר שהתבצע קידוד תקין. במצב זה אפשר יהיה לראות פענוח תקין של כל צליל בנפרד וקושי בחיבור הצלילים כולם לכדי מילה בשמירה על הצלילים ועל הרצף שלהם (סינתזה).
שגיאות על רקע מורפולוגי	
שגיאות מסוג זה משקפות חוסרים בידע מורפולוגי או בערנות המורפולוגית. ניתוח זה מאפשר לזהות את בסיסי הידע המורפולוגיים החסרים ולחזקם. תוכנית ההתערבות תתמקד בחיזוק בסיסי הידע הלשוני, בהגברת המודעות לרכיבים המורפולוגיים במילה ובזיהוי מבנים בשפה. שגיאות הבאות לידי ביטוי בשורש המילה יכוונו לעבודה גם דרך הנת"ב הלשוני (משפחות מילים, הדגשת השורש	שגיאה בתבנית המילה או בצורני התוספת. דוגמאות: *תחליות בעבר: הפעיל, הופעל והתפעל; סופיות בעבר: הלכתי, הלכת, הלכתם *צורות שייכות: ספרי, ספריו, ספרינו *תחליות של משקלים: מספרה, מרפאה *סופיות של משקלים: חקלאי, בנאי, עיתונאי *שגיאות באותיות מש"ה וכל"ב – ופרחים, בביתה. *שגיאות בשורש המילה – החלפה או שיכול של עיצורים בשורש המילה – התבלט/התבלט

משרד החינוך
 המזכירות הפדגוגית - אגף שפות
 הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

המשותף וגם דרך הנתיב הניהולי (ניהול הקריאה, ביצוע עכבה ובקרה למשמעות).	(רובן של שגיאות אלה יכולות להשתייך גם לשגיאות אורתוגרפיות המופיעות בשורה הבאה בשל הדמיון האורתוגרפי בין המילים).	
שגיאות על רקע אורתוגרפי		
שגיאות מסוג זה משקפות קושי בעיבוד האורתוגרפי ולעיתים גם קריאה התרשמותית המאופיינת בשליפה מהירה ולא מבוקרת. ניתוח זה מאפשר לזהות שגיאות שמקורן בעיבוד אורתוגרפי ובדפוסים ניהוליים ופחות בידע לשוני. תוכנית ההתערבות תתמקד ב: הגברת המודעות לדמיון בין אותיות ובין מילים; הגברת המודעות לאופן הקריאה; התאמת אסטרטגיית הקריאה לסוג המילה; הכוונה לזיוסות הקריאה (האטה בקריאה לצורך פענוח המילה); הפעלת בקרה למשמעות.	*אי-הקפדה על סדר האותיות במילה (שיכול אותיות). *החלפה של אותיות במילה, לרוב על רקע דמיון חזותי: למשל דמיון חזותי של אותיות: ר/ד, ק/ה, ו/ן; דמיון חזותי של מילים: העיר/היער, מתלבט/מתבלט; מרגשים/מגרשים).	
ניתוח זה מאפשר להבחין בין שגיאות חמורות לבין שגיאות קלות ולדייק את ההתערבות בהתאם: <u>שגיאות קלות</u> ידרשו עבודה על הגברת המודעות לשינויים הפונולוגיים הקלים, והיכרות עם החוקים העומדים בבסיס השגיאה כמו דיוק בקריאת ו"ו חיבור בתנועת U או דיוק בקריאת אותיות רפות ודגושות. <u>שגיאות חמורות</u> ידרשו עבודה על בקרת הקריאה דרך הקשבה לתוכן הטקסט ולתחביר המשפט. וכן בהרחבת הידע הלשוני החסר.	בשלב זה, לגבי כל אחת מן השגיאות נברר ונאפיין את חומרת השגיאה: שגיאות קלות – שגיאה שאינה משנה את משמעות המילה ואינה פוגעת בהבנה (ופרחים-פרחים/ הניף-העיף); שגיאות חמורות – שגיאה המשנה את משמעות המילה ופוגעת בהבנה (גשר-גדר, פיה-יפה). שגיאות חמורות כוללות גם פענוח מילה כמילת תפל (חסר משמעות בשפה).	בירור חומרת השגיאה

משרד החינוך
 המזכירות הפדגוגית - אגף שפות
 הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

ניתוח זה מאפשר לנועץ את מקור השגיאה במאפייני המילה ובאופי האורתוגרפיה (מערכת הכתב בעברית). תוכנית ההתערבות תתמקד <u>בשיח מטה-לשוני</u> על מאפייני המילה. שיח מטה-לשוני באשר למאפייני המילה הוא בעל ערך פסיכו-פדגוגי משום שהוא מרחיק את האחריות לשגיאה מהתלמיד ונועץ אותה גם בסוג האורתוגרפיה או מאפייני השפה. מאפייני המילים שבהן התבצעו השגיאות: שגיאות במילים שאינן מוכרות ידרשו עבודה על <u>הרחבת אוצר המילים</u> ועבודה על מיומנות <u>הפענוח הפונולוגי</u> בקריאת מילה שאינה מוכרת. שגיאות במילים ארוכות ידרשו עבודה על מיומנות הפענוח הפונולוגי בקריאת מילה ארוכה, ותרגול תהליכי פירוק והרכבה של מילים בקריאה. שגיאות במילים מורכבות מורפולוגית ידרשו עבודה על <u>זיהוי הצורנים המורפולוגיים</u> המרכיבים את המילה. שגיאות במילים עמומות אורתוגרפית ידרשו עבודה על <u>מודעות לתופעת ההומוגרפים בשפה</u>, ויסות הקריאה, <u>הפעלה של גמישות, הקשבה לתוכן וביצוע בקרה</u> והרחבת ידע לשוני גם פונולוגי וגם מורפולוגי באשר לייצוגים שלהם צורות קריאה שונות.	בשלב זה נתבונן על מאפייני המילים בהן התבצעה השגיאות. לצורך כך נדרשת היכרות של המורה עם מאפייני המילים על מרכיביהם הפונולוגיים (עיצורים וסימני הניקוד המרכיבים את המילה), המורפולוגיים (היחידות הדקדוקיות/המורפמות המרכיבות את המילה – שורש, תבנית, תחיליות וסופיות) האורתוגרפיים (מאפייני הכתיב, רצף האותיות המרכיב את המילה) והסמנטיים (משמעות המילה ומידת המוכרות שלה). נתבונן במילה שבה התבצעה השגיאה וננסה לאפיין אותה. ייתכנו ארבע אפשרויות או שילוב ביניהן: שכיחות המילה – מילים שאינן מוכרות, לרוב ממשלב גבוה; אורך המילה – מילים ארוכות (עגבנייה, סתונית); מורכבות מורפולוגית – מילים מורכבות הכוללות כמה צורנים מורפולוגיים (וכשהסתדרתם); עמימות אורתוגרפית – <u>מילים הומוגרפיות</u> – מילים שאפשר לקרוא אותן בשתי צורות קריאה שונות כמו: גזר (גָזַר/גָזַר). מילים בהן <u>אי־סדירות</u> אורתוגרפית – לא מתקיים קשר הדוק בין הצלילים של המילה לבין הייצוגים הכתובים שלה. למשל במילים: עכשיו, ילדיך, בראתי. במילים אלה חלק מאותיות המילה לא נשמעות או שיש להן יותר מצורת קריאה אחת בשפה.	אפיון המילה שבה התבצעה השגיאה

זיהוי תחומי החוזק והתחומים לחיזוק בשלוש התשתיות לקריאה

ניתוח זה מאפשר להגדיר את תחומי החוזק ואת התחומים שיש לחזק בתהליך ההתערבות:	נזהה את התפקודים המרכזיים העומדים בבסיס יכולות הקריאה של התלמיד:	זיהוי היכולות
<u>ידע לשוני</u> – אבני יסוד, היבטים מורפולוגיים, אוצר מילים, תחביר.	<u>ידע לשוני</u> <u>תפקודים ניהוליים</u> <u>תפקודים רגשיים</u>	העומדות בבסיס
<u>תפקודים ניהוליים</u> – ויסות קריאה, התאמת אסטרטגיית הקריאה למילה, הפעלה של גמישות וביצוע בקרה.	1. נביא בחשבון את המידע שגיבשנו במהלך ניתוח השגיאות שערכנו בשלבים הקודמים: אפיון השגיאה	הקריאה והגדרת כיווני ההתערבות
<u>תפקודים רגשיים</u> – מוטיבציה, יכולת התמדה בקריאה, השקעת מאמץ והתמודדות במפגש עם מורכבות.	2. בירור חומרת השגיאה 3. אפיון המילה	
חשוב לציין כי לרוב נתיבי ההתערבות משולבים זה בזה. כלומר אפשר לבסס ידע לשוני בתוך כדי עבודה על דפוסים ניהוליים בקריאה ובחיזוק רגשי. לצד זאת, מודעות המורה למקור הקושי של התלמיד מסייעת בדיוק תוכנית ההתערבות ובצורך להדגיש נתיב התערבות אחד על פני הנתיבים האחרים.	שילוב מידע זה מאפשר לנו לזהות את היכולות/התשתיות העומדות בבסיס הקריאה של התלמיד, ולהבחין בין <u>תחומי החוזק</u> לבין <u>התחומים הדורשים חיזוק</u>.	
בתוכנית "<u>קול קורא</u>" כמה פרקטיקות לקידום שטף הקריאה המאפשרות התערבות דרך הנתיבים השונים והשילוב ביניהם.	שלב זה מצריך תהליך של הכללה. כלומר, מציאת מכנה משותף לקבוצה של שגיאות, כאשר עדיף לנסות ולהגיע למכנה המשותף הרחב ביותר.	
	דגשים ליצירת הכללות וקיבוץ שגיאות הקריאה לקטגוריות שגיאה יכולה להיות מסווגת ליותר מקטגוריה אחת כאשר קיים מדרג בין הקטגוריות. יש שגיאות שאפשר לכלול תחת מכנה משותף מצומצם יחסית כמו: שליטה בתנועות. יש שגיאות שאפשר לכלול תחת מכנה משותף רחב יותר כמו: קריאת ייצוגים שאינם עקביים	

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית - אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

	בשפה שיכולים להיות גם תנועות וגם למשל מילים הומוגרפיות. לדוגמה: קריאת סיומת המילה ילדי (בתוך הצירוף: ילדי הכיתה) בצליל i במקום e יכולה להיות על רקעים שונים: א. אי-שליטה בתנועת הצירה או אי-שליטה במגוון הצלילים שמייצגת האות יוד בשפה. ב. אי-היכרות עם האות יוד בצורת הסמיכות של הרבים כמו: כדורי שוקולד, משחקי קופסה, רחשי הלב. סיווג שגיאות מסוג זה מצריך התבוננות בשגיאות נוספות המאפיינות את קריאתו של התלמיד. אם קיימות שגיאות נוספות על רקע אי-היכרות עם תנועת הצירה או האות יוד במגוון הצלילים שלה, נסווג את השגיאה כשגיאה באבני היסוד ונחזק ידע זה אצל התלמיד. אם קיימות שגיאות נוספות על רקע אי-היכרות עם צורת הסמיכות של הרבים, נסווג את השגיאה כשגיאה מורפולוגית, נעבוד על היכרות עם צורת הסמיכות של הרבים ונבסס ידע מורפולוגי בשפה. חשוב לציין כי עבודה על מבנים מורפולוגיים כוללת בתוכה גם את חיזוק התנועות בשפה והמבנה הפונולוגי שלה, ובכך משלבת בין השניים (מורפופונולוגיה).	